

Pécsi Tudományegyetem Művészeti Kar Doktori Iskola

Szendrő Veronika

**A buddhista mandalaművészet kontemplatív vizuális sajátosságai és
megjelenése a kortárs szakrális képzőművészetben**

Tézisek

Témavezetők:

Lengyel Péter DLA , Sík Attila PhD

Teoretikus konzulens:

Veres Bálint PhD

2024

A doktori kutatás tárgya

Kutatásom kiindulópontja a kortárs szakrális művészet vizuális sajátosságainak feltérképezése. Tradicionális vallási ábrázolások jellegzetességeit elemzem Carl Gustav Jung mandalákkal kapcsolatos megfigyelései alapján. Jung azonosságokat vélt felfedezni a betegek által készített rajzok és a buddhista mandalák közt (Jung, 1968). Dolgozatomban analizálom ezeket az vizuális elemeket a tradicionális mandalacsaládokban. Továbbá analógiákra hívom fel a figyelmet a kortárs szakrális művészet, a Spirituális Absztrakció alkotásai és a *Kālacakra* mandalák vizuális sajátosságai közt. A különféle tudományterületek meglátásait integrálva kidolgozom alaphipotézisem:

Hipotézisem, hogy a XIV. században kialakult *Kālacakra* mandalák nonrepresentatív vizuális jellegzetességei jótékonyan hatnak a kontemplációra, megjelennek a modern és kortárs műalkotásokban és növelik az alkotások spirituális atmoszféráját.

Interdiszciplináris kutatásom különböző tudományterületek elméleteivel és eszközeivel támasztja alá ezt a hipotézist és vizsgálja ezen jellegzetességek felhasználhatóságát a kortárs szakrális művészetben.

Az I. fejezetben a legjelentősebb buddhista mandalacsaládok vizuális karakterjegyeit vizsgálom, elsősorban Kimiaki Tanaka könyve (2018) alapján. Először a VII-X. század között kialakult *Garbhadhātu* és *Vajradhātu* mandalák vizuális jellemzőit elemzem, és bemutatom, hogy ezek az elemek hogyan változtak a XIV. század után létrejött *Kālacakra* mandalák sémáiban. Kizárólag nonrepresentatív kompozíciós jellegzetességeikre összpontosítok. Mivel a kognitív vallástudomány a rituális tevékenység mögött adaptív okot feltételez (Boyer, 1994) illetve antropológusok alátámasztják, hogy a mandalák fontos elemeit képezik meditációs szertartásoknak (Tucci, 1961), feltételezem, hogy azok a karakterjegyek rögzültek a későbbi mandalacsaládokban, melyek kedvezően hatnak a kontemplációra. Megfigyeléseim alapján indikálom, hogy a radiális szimmetria, a centrális fókusz, a zárt kompozíció, a koncentrikus elrendezés és az ismétlődő mintázat látványa elősegíti a meditatív agyi állapot létrejöttét ezen vizuális struktúrák befogadóiiban.

A II. fejezetben ismertetem EEG kísérletemet, amellyel céloom empirikusan alátámasztani a kiemelt vizuális jellegzetességek meditatív hatását. Demonstrálom kísérleti képanyagom, mely felhasználásával mérni tudom alanyaim agyhullámait. Ez kvantitatív visszajelzést ad a kiemelt jellegzetességek meditatív hatásáról, ugyanis az Alfa hullámok növekedését meditáció közben már korábbi kutatások validálták (Lagopoulos és mtsi, 2009; Marasinghe és mtsi, 2021). Továbbá bemutatom kérdőíves felméréseimet, melyek képeim

kontemplatív hatásának szubjektív értékelését rögzítik.

A III. fejezetben a keleti szakrális alkotások előzőekben tárgyalt vizuális elemeinek jelenlétét szemléltetem a nyugati modern és kortárs képzőművészetben. Ahhoz, hogy igazoljam a keleti művészeti hagyomány adaptálhatóságát a nyugati kultúrába, ismertetem a *vallási tapasztalat* fogalmának kialakulását és a *perennializmus* gondolkodásmódjának eredetét. Levezetem, hogy mivel ezen elmélet szerint a *vallási tapasztalat* gyökere univerzális, a meditáció, mely a megvilágosodás eszköze a buddhista hagyományban, tekinthető e tapasztalat egyik formájának. Mivel kísérleteim eredményei alapján a keleti mandalák vizuális jellegzetességei a nyugati befogadókban is képesek meditatív agyi állapothoz köthető Alfa hullám növelésére, feltételezhető, hogy ezen jellegzetességeket felsorakoztató képzőművészeti alkotások képesek lehetnek *vallási tapasztalat* előidézésére a nyugati befogadókban.

Következtetéseimet a Spirituális Absztrakció képviselőinek meglátásaival támasztom alá. Demonstrálom Kandinszkij gondolatait a redukált vizualitás és a szabályos geometrikus formák spirituális atmoszférateremtő képességéről. Majd Grace Davie (2010) vallásszociológiai írása és James Elkins (2004) művészettörténész elméletének prezentálásával áttekintést nyújtok arról, hogyan alakult az elmúlt évszázadokban a nyugati képzőművészet és vallás kapcsolata. Kiemelt művészek munkásságának ismertetésével felhívom a figyelmet az általam analizált vizuális jellegzetességek jelenlétére és fontos szerepére a kortárs szakrális művészetben.

Végül bemutatom hogyan interpretálok újra saját alkotófolyamatomban különféle vallások szimbolikáját, és hogyan használom fel mandalákkal kapcsolatos vizsgálataim eredményeit doktori kutatásom során készült műveimben.

A doktori kutatás módszertana

Interdiszciplináris doktori kutatásomban a humán tudományok érvelési és az empirikus tudományok mérési módszereit kombinálom.

A bevezető fejezetben Alen Repko interdiszciplináris kutatási módszerét (2017) alkalmazva közös alapot teremtek a kognitív vallástudomány, antropológia és művészettörténet téziseinek és kialakítom hipotézisem.

Az I. fejezetben induktív érveléssel az egyes mandalatípusok vizuális analízise alapján általános következtetéseket vonok le a buddhista mandalák kompozíciós evolúciójáról és meditációra kifejtett jótékony hatásáról.

Doktori kutatásom II. fejezetében mandalákkal kapcsolatos megfigyeléseimet

empirikus kísérlettel támasztom alá. Ehhez a mandalák vizuális jellegzetességeit kiemelő *experimental* ábrákból és a hozzájuk tartozó *control*-okból létrehozott képpárokat használom összehasonlítási alapként. A párok csoportosítva emelik ki a mandalák főbb kompozíciós jellegzetességeit *Pattern* (mintázat), *Focus* (fókusz), *Rhythm* (ritmus), *Unity* (egység), *Movement* (mozgás) és *Balance* (egyensúly) blokkjaira osztva. A vizsgálathoz a kognitív tudományok módszerét alkalmazom, mely az emberi tapasztalat komplex mérésére alkalmas: az úgynevezett *third* és *first-person-method* (Choifer, 2018) ötvözése segítségével összekapcsolom az EEG-vel kinyert adatokat a kutatási alanyok által kitöltött szubjektív tapasztalatot felmérő kérdőívekkel, melyek mind a képanyag nyugalmi állapotot befolyásoló hatását vizsgálják. Az EEG kísérlet mérési eszköze a Masaryk Egyetem *Noninvasive Scalp 30 Channel EEG* rendszere. A populációt 32 cseh nemzetiségű 19-41 év közti férfi és nő alkotja. Az alanyok a számítógép-képernyő előtt nagyjából 0,5 méterrel ülve nézik végig a képanyagot, miközben a fejükre rögzített EEG eszköz detektálja agyhullámaik változásait. A kísérleti képek blokkokra osztva követik egyenként egymást 3 sec/kép vetítési ideig. Minden kép után egy úgynevezett *focus cross* látszik 0,5-1 sec időintervallumban, melynek célja a néző fókuszának aktívan tartása. Az kutatáshoz használt szoftver segítségével összekapcsolható az EEG jel a méréssel egyidőben vetített képpel, így visszakereshető a kép befogadása közben mért Alfa értéke.

A kutatás szubjektív része két kérdőívből áll. Az első a *Qualtrics* szoftver segítségével mindegyik blokkból, egymás után jeleníti meg a kísérleti képekből válogatott elemeket, melyeket az alanyoknak pontozniuk kell a Nyugalom-Izgalom (*Calm-Excitement*) és Kellemetlenség-Kellemesség (*Unpleasant-Pleasant*) száz pontos skáláin. A képek pontozásos értékelésének nincs meghatározott időtartama. A második online kérdőív a teljes kísérleti képanyagot felhasználva véletlenszerűen párosítja a blokkokon belül az *experimental* és *control* ábrákat. Minden oldal egy képpárt tartalmaz. A kitöltés ideje itt sem előre meghatározott. A kérdések a PTE több, mint 300 diákjának és tanárának válaszait rögzítik. A két metódus ötvözése lehetővé teszi az Alfa hullámok értékeinek összevetését a kísérleti alanyok szubjektív tapasztalataival a vizsgált vizuális mintázatok kontemplatív hatásáról.

Doktori kutatásom III. fejezetében indukció segítségével igazolom a vizsgált vizuális jellegzetességek permanens jelenlétét a modern és kortárs műalkotásokban. Végül dedukció módszerét alkalmazom disszertációm végkövetkeztetéseiben: a *perennialista* álláspont (Sharf, 2000) premisszájából dedukálom a mandalák univerzális vizuális sajátosságainak kontemplatív és szakrális jelentőségét és felhasználhatóságát a kortárs nyugati képzőművészetben.

A doktori kutatás eredményei és következtetései

1. Az I. fejezetben arra a konklúzióra jutok, hogy a mandalák vizualitása evolúciós folyamaton ment keresztül, mely nem vezethető le kizárólag a hozzájuk kapcsolódó tantrák ikonográfiai változásaiból. Arra következtetek, hogy az időben később kialakult *Kālacakra* mandalák vizuális sajátosságai tartalmazzák a legtöbb meditációra jótékonyan ható vizuális sajátosságot, melyek a következők: ismétlődő mintázat, középponti fókusz, koncentricitás, zárt kompozíció, radiális elrendezés és centrális szimmetria. Továbbá egyértelműen megfigyelhető a figurális elemek csökkenése, az ábrázolások komplexitásának redukciója.

2. A második fejezetben EEG kísérletem részeredményeivel alátámasztom a vizuális absztrakció, a szabályos geometrikus formák és a koncentrikus elrendezés kontemplációt elősegítő hatását. Kérdőíveim kiértékelése során levont konklúzióm, hogy az ismétlődő mintázat, a középponti fókusz és a centrális szimmetria is hozzájárulhat a meditáció elősegítéséhez.

3. A harmadik fejezetben a mandalák vizuális sajátosságait tartalmazó modern és kortárs művek bemutatásával igazolom ezen kompozíciós jellegzetességek permanens jelenlétét a nyugati képzőművészetben. A *perennializmus* tézisére és empirikus kutatásom eredményére hivatkozva levezetem, hogy ezen sajátosságok integrálása képes kontempláció előidézésére a nyugati befogadókban. Kandinszkij véleményére és a vallási tapasztalat univerzalizmusának elméletére alapozva arra következtetek, hogy a geometrikus absztrakció és a minimalizmus kifejezőeszközei képesek növelni az alkotások spirituális atmoszféráját és kiemelt jelentőséggel bírnak a kortárs szakrális képzőművészetben.

Ezen lépések segítségével igazolom alaphipotézisem, mely alapján végkövetkeztetésem, hogy a kortárs szakrális képzőművészetben kiemelt jelentőséggel bír a *Kālacakra* mandalákon megfigyelt geometrikus, koncentrikus szerkesztettség és a formák redukciója, mely jótékonyan hat a meditációra. Emellett valószínű, hogy az ismétlődő mintázat, a középponti fókusz, a zárt kompozíció, a radiális elrendezés és a centrális szimmetria is képes növelni a mű kontemplatív hatását, mely hozzájárul a mű spirituális atmoszférájának megteremtéséhez.

Egyéb következtetések: Megállapítom, hogy azok a vizuális struktúrák rögzültek univerzálisan a világvallások jelképrendszereiben, melyek jótékonyan hatnak a kontemplációra. Felvetem, hogy adaptivitásuk miatt jelentek meg azonos vizuális elemek a különböző vallások szimbólumrendszereiben, melyek befolyásolták a később hozzájuk tapadt jelentést.

A doktori kutatás eredményeinek felhasználhatósága különböző tudományterületeken

Interdiszciplináris kutatásom eredményei a következő tudományterületek kontextusában értelmezhetők:

Képzőművészet:

Kutatásom azonosságokra világít rá a Spirituális Absztrakció alkotásai és a *Kālacakra* mandalacsalád kompozíciós sajátosságai közt. Továbbá alátámasztja ezen vizuális jellegzetességek kontemplatív hatását, így új nézőpontból erősíti meg Vaszilij Kandinszkij és Kazimir Malevics meglátásait (*Kuspit*, 1995) az absztrakció spirituális jelentőségéről. Ezért eredményem iránymutatást adhat képzőművészeknek kortárs szakrális műalkotásaik formai elemeinek kiválasztásában.

Művészettörténet:

A vallás James *Elkins* művészettörténész szavaival élve (2004) *különös* helyet foglal el a kortárs képzőművészetben. Elkins kategóriái segítenek eligazodni a kortárs művészetbe integrált vallási tartalmak típusaiban. Eredményem kiegészíti Elkins kategóriáit, aki a vallási tartalmak integrációját tartalmi szempontok alapján csoportosította. Kutatásom alapján bizonyos formai elemek felhasználása hozzáadhat a mű spirituális atmoszférájához. Így az általam vizsgált vizuális sajátosságok jelenléte tekinthető a szakrális tartalom művészeti integrálásának. Kutatásom végkövetkeztetése alapján Elkins tézise kiegészíthető egy további kategóriával, melybe a kontemplációt elősegítő formai sajátosságokat tartalmazó művek sorolhatók. Lehetséges, hogy ezen kategória további feltérképezése segíthet a *theo-esztétika*, vagy *teológiai esztétika* fogalmának definiálásában (*Bernier*, 2010; *Viladesau*, 1999).

Kognitív tudományok:

Korábbi kutatások főként buddhista szerzetesek közreműködésével mérték az Alfa hullám növekedését meditációs rítusaik végzése közben. Művészeti tevékenység meditációt elősegítő hatását eddig csak zenei elemek befogadása közben vizsgálták (*Dvorak és mtsi.*, 2021). Még nem készült átfogó vizsgálat a vizualitás meditációban betöltött szerepéről a befogadók Alfa hullámainak mérésével. Ezért kutatásom új perspektívát jelenthet a meditáció kognitív analízisében. Emellett eredményem új nézőpontot vezethet be a neuroesztétika irányzata, az *Aesthetic Cognitivism* (*Christensen és mtsi.*, 2023) elméleteiben, melyek a vizualitás szerepét kutatják kognitív folyamatainkban.

Egyéb következtetések :

Kognitív vallástudomány:

A kognitív vallástudomány képviselői szerint (Boyer, 1994) az emberiség vallási tevékenységnek adaptív szerepe van. A meditáció emberi pszichére kifejtett jótékony hatását számos kutatás igazolta (*Chételat és mtsi.*, 2018), így tekinthető a környezethez alkalmazkodást elősegítő tevékenységnek. Ezért a mandalák meditációt elősegítő vizuális sajátosságai alátámasztják ezen szakrális alkotások adaptív jelentőségét és felvetik a lehetőségét a hasonló vizuális sajátságokat tartalmazó műalkotások azonos szerepének.

Összehasonlító vallástudomány és vallásszemiotika:

A vallási szimbólumok univerzalizmusának tézise elsősorban C. G. Jung meglátásaihoz köthető. Míg Jung (1968) a vallási szimbólumok közös elemeit ikonográfiájuk mögöttük rejlő tudatalatti archetípusokkal magyarázta, nem fordított kiemelt figyelmet azok kompozíciós jellegzetességeire. Kutatási eredményeim felvetik annak lehetőségét, hogy a vallási ábrázolásokon megjelenő vizuális azonosságok nem jelentésbeli, hanem formai okokból rögzültek, melynek magyarázata ezen elemek kontemplatív hatása lehet. Ez a következtetés feltételezi, hogy a szimbolikában korábban rögzült a képi elrendezés, majd utána kapcsolódott hozzá a jelentés. Kiemelt példa erre az egymást merőlegesen metsző egyenesek (kereszt, szvasztika, dharmacsakra) korai megjelenése a világvallások szimbolikájában. Ennek a felvetésnek az igazolásához további kutatások szükségesek.

Irodalomjegyzék

- Bernier, Roland R. (2010, szerk.): *Beyond Belief: Theoaesthetics or Just Old-Time Religion?*. Pickwick Publications, Eugene, OR.
- Boyer, P. (1994): *The naturalness of religious ideas: A cognitive theory of religion*. University of California Press, Berkeley, CA.
- Chételat, G., Lutz, A., Arenaza-Urquijo, E. és mtsi. (2018): Why could meditation practice help promote mental health and well-being in aging?. *Alz Res Therapy* 10.57.
- Christensen, A. P., Cardillo, E. R., & Chatterjee, A. (2023): Can art promote understanding? A review of the psychology and neuroscience of aesthetic cognitivism. *Psychology of Aesthetics, Creativity, and the Arts*.
- Choifer, A. (2018). A New Understanding of the First-Person and Third-Person Perspectives. *Philosophical Papers*, 47(3), 333–371.
- Davie, G. (2010): *A vallás szociológiája*. [ford. Wessely Anna] Bencés Kiadó, Pannonhalma
- Dvorak, A. L., & Hernandez-Ruiz, E. (2021): Comparison of music stimuli to support mindfulness meditation. *Psychology of Music* 49.3. 498-512.
- Jung C.G. (1968): *Collected Works of C.G. Jung Volume 12: Psychology and Alchemy* [ford. Hull R. F. C]. Princeton University Press, Princeton, NY.
- Elkins, James. (2004): *A vallás különös helye a kortárs művészetben*. [ford. Körösvölgyi Zoltán] E-mail üzenet a szerzőnek. 2023.09.09.
- Kuspit, D. (1995): Concerning the Spiritual in Contemporary Art. In: *The Spiritual in Art. Abstract Painting. 1890-1985*. [szerk. Maurice Tuchman] Abbeville Press, New York, NY.
- Lagopoulos, J. és mtsi. (2009): Increased Theta and Alpha EEG Activity During Nondirective Meditation. *The Journal of Alternative and Complementary Medicine*. 15.11. 1187-1192.
- Marasinghe, C; Tennakoon, V; Mahawithanage, S.T.C. (2021): EEG Characteristics During Mindfulness Meditation Among Buddhist Monks in a Sri Lankan Forest Monastery. *Mindfulness* 12. 3026–3035.
- Repko, A. F; Szostak, Rick (2017): *Interdisciplinary Research; process and theory*. Sage, Thousand Oaks, CA.
- Sharf, R. H. (2000): The rhetoric of experience and the study of religion. *Journal of Consciousness Studies*. 7.11-12. 11-12.
- Tanaka, K. (2018): *An Illustrated History of the Mandala: From Its Genesis to the Kalacakratantra*. Wisdom Publication, Somerville.
- Viladesau, Richard (1999): *Theological Aesthetics: God in Imagination, Beauty, and Art*. Oxford University Press, New York-Oxford.